

történeti érdekűek, s Kazinczy képünket is számos vonással gyarapítják. Ugyanakkor tapasztalható benne bizonyos elvi-terminológiai bizonytalanság, nem mindenben kielégítő a külföldi stíluskutatás felhasználása. Mindezek alapján a bíráló bizottság *egyhangú határozattal* azt javasolja a Tudományos Minősítő Bizottságnak, hogy Ruzsinczky Évának a nyelvészeti tudományok kandidátusa fokozatot ítélje oda.”

A vitát összefoglalta

B. Lőrinczy Éva

KISS LAJOS „A SUFFIXUM NÉLKÜLI DEVERBÁLIS FŐNEVEK
AZ OROSZ NYELVBEN” C. KANDIDÁTUSI ÉRTEKEZÉSÉNEK VITÁJA

A Tudományos Minősítő Bizottság 1960. november 29-én tartotta Kiss Lajos kandidátusi értekezésének vitáját. A bíráló bizottság elnöke *Harmatta János*, a nyelvészeti tudományok doktora, titkára *Hazai György*, a nyelvészeti tudományok kandidátusa volt. A bizottság tagjaiként *Benkő Loránd*, a nyelvészeti tudományok doktora, *Balázs János*, *Dezső László*, *Fodor István*, *Király Péter*, a nyelvészeti tudományok kandidátusai működtek közre. Az értekezés opponensei: *Knieszsa István* akadémikus és *Sipos István*, a nyelvészeti tudományok kandidátusa. Aspiránsvezető *Hadrovics László* lev. tag.

A vitaülés megnyitása után *Hadrovics László* lev. tag adta elő aspiránsvezetői véleményét. Minthogy a jelölt az ő tanácsára választotta értekezése témáját, megokolta, miért irányította figyelmét a szóképzés területére. A szóalkotás általában, de ezen belül különösen a suffixum nélküli deverbális főnévképzés elhanyagolt területe a szláv nyelvtudománynak. Pedig ha a nyelvet a társadalommal való összefüggéseiben vizsgáljuk, a szóalkotás jelentősége azonnal kivülálik. A társadalom fejlődésével napról napra keletkező új fogalmakra nyelvi kifejező eszközöket kell találni. A nyelv fejlődésének egyik legérdekesebb problémája, hogyan tudott és tud a nyelv ezzel az állandó igénnyel lépést tartani. Kiss Lajos értekezésének két erősségére mutatott rá. Az egyik az, hogy szinte hiánytalanul feldolgozta nemcsak szorosan a témához vágó, hanem általában az orosz szóképzésre vonatkozó eddigi irodalmat. Az értekezés másik erőssége az a nagyszabású anyaggyűjtés, amelynek megrostált eredményeit az értekezés második része, a szótár tartalmazza. *Hadrovics László* a jelölt munkáját mind a feldolgozott anyag méretei, mind pedig az elméleti kérdések biztos kezelése és világos előadása alapján igen jó kandidátusi értekezésnek tartja.

Knieszsa István opponensi véleményében mindenekelőtt azt hangsúlyozta, hogy minden, a szláv szóképzés kérdéseivel foglalkozó munka különös figyelmet érdemel. Kiss Lajos a szláv főnévképzés ősi típusának, a képző nélküli deverbális főneveknek a feldolgozására vállalkozott az orosz nyelven belül. Ez a munka csak úgy végezhető el, hogy összegyűjtjük az ide tartozó képzéseket, igei alapszavukkal egybevetve egyenként megvizsgáljuk őket és fonetikai, morfológiai, jelentéstani törvényszerűségeket keresünk bennük. Kiss Lajos ezt a munkát kitűnően, aránylag kevés hiba elkövetésével végezte el. Értekezése azonban, bármennyire felülmúlja is az eddigi kutatókét alaposágával és sokoldalúságával, teljesnek távolról sem mondható. Hiányzik ugyanis belőle a XVI., XVII., XVIII. század és a XIX. század első fele orosz szóképzésének a részletes feldolgozása. Ezt a körülményt az opponens nem megrovásként említette;

e korszakok anyagát a jelölt még abban az esetben sem tudta volna feldolgozni, ha az Magyarországon hozzáférhető volna. Az e korokból származó forrásanyag olyan áttekinthetetlenül óriási, hogy azt nagy létszámú kollektíva több évtized alatt sem dolgozhatná fel. A továbbiakban Kniezsa István az értekezés fejezeteinek sorrendjében bíráló megjegyzést fűzött annak néhány részletéhez. Az összsláv ablaut-viszonyok bemutatása egészben véve helyes, de itt-ott még világosabb lehetne. Be kellett volna ugyanis mutatnia a jelöltnek azt is, hogy az igető *e*-jének minden lehetséges foka (teljes, redukált, nyújtott és — főleg a diftongusoknál — null foka) szemben állhat a hozzá tartozó főnév *o* változatának minden lehetséges fokával. Azt is valamivel határozottabban kellett volna szemléltetni, hogy a szláv igerendszerben előforduló ablaut-váltakozások közül milyen változatok milyen funkcióban szoktak előfordulni. Nem elég plasztikus az ablautot nem tartalmazó képzőtlen deverbális főnevek keletkezésének a bemutatása. A jelölt szerint ez a típus teljesen az orosz nyelv külön életében fejlődött ki és lényegében analógiának köszöni létét. Feltehető azonban, hogy a típus csíráit már az összslávban kell keresni. Abban a fejezetben, melyben a jelölt a különféle igeosztályokba tartozó igékből képzett suffixum nélküli deverbális főnevek kérdését vizsgálja, az igéknek az akadémiai orosz leíró nyelv-tanban alkalmazott rendszerezéséből indul ki. Kniezsa István szerint helyesebb lett volna az igéket nem leíró, hanem történeti szempontból osztályozni; a jelölt értekezése ugyanis teljesen történeti szemléletű. Nagyon tanulságos az értekezésnek az a fejezete, amely a suffixum nélküli deverbális főnevek jelentéstanai kérdéseivel foglalkozik. Az értekezés II. részével, a 436 lapnyi szótárral kapcsolatosan az opponens felhívta a jelölt figyelmét arra, hogy néhány esetben a tárgyalt orosz szóval kapcsolatban nem mutatott rá a magyar nyelvnek vele rokon szláv jövevényszavára. Véleményét összefoglalva Kniezsa István megállapította, hogy Kiss Lajos értekezése nagy szorgalomról és a kérdésben való tökéletes tájékozottságról tanúskodik. Bár a jelölt a problémát nem oldotta meg teljesen — hiányzik ugyanis a másodlagos típus fejlődésének behatóbb, legalább száz évenként való vizsgálata — kétségtelen, hogy jelenleg ez a munka a kérdés legteljesebb és legjobb feldolgozása. Kívánatos volna, hogy ez a russzisztikai szempontból igen jelentős munka nyomtatásban is minél előbb megjelenjék.

Sipos István opponensi véleményének első felében az értekezés szótári részével foglalkozott. Megállapította, hogy a szótár az idevágó s elérhető kézikönyvek és szótárak ismeretéről és használatáról tanúskodik. Szorgalmas munka-eredménye s nélküle valóban nehéz volna a suffixum nélküli deverbális főnevek képzésének problémáiról beszélni. A szótár a maga hiányosságai mellett is igen hasznos. A szócikkek értéke váltakozó. Vannak kifogástalan szócikkek, de vannak etimológiailag nem kielégítő és gyakorlatilag félrevezető szócikkek is. Az opponens szerint ilyenek a *báva* 'hosszabbítás; időtöltés; bőség', *balabón* 'fecsegő', *buča* 'lárma', *buka* 'zaj', *byk* 'bika' szócikkei. Közülük némelyik címszó nem érdemelt volna önálló szócikket, hanem csupán egy utalást valamely azonos tőből képzett főnév szócikkében. Az egyes szláv nyelvek etimológiai szótáraitra való hivatkozás a szócikkek végén azt a látszatot kelti, mintha a címszó pontos megfelelője megvolna a többi szláv nyelvben is, holott gyakran nem ez a helyzet. Pontatlan a *raz* magyar értelmezése ('alkalom, íz'). Problémák vannak néhány más szócikkel kapcsolatosan is. Sipos István az értekezés I. részéhez („Nyelvészeti feldolgozás”) tett észrevételeket. Véleménye szerint az ablaut viszonyoknak ablaut-soronként való részletes tárgyalása talán

fölösleges, mert annak ellenére, hogy az oroszon kívül más szláv nyelvekből is idéz a jelölt adatokat, hézagos. Hézagos volt az ablautsorok módszere már az ószlávban is. Néhány adat kiigazításra is szorul. Az „Alaktani kérdések” című fejezetben a nyelvtani nem vizsgálata problémátlannak látszik. A semleges nemű *slovo* 'szó' azonban bővebb magyarázatot igényel. Minthogy a deverbális főnév igei alapszavának gyakran továbbképzett alakpárja is van, a főnévnek az igékhez való viszonyítása nagy óvatosságot kíván. A kérdés tisztázásához segítségül szolgálhat a tővégi mássalhangzó vizsgálata. A *nauka* 'tudomány; tanítás' főnévről például kiderülhetne, hogy nem a *naučit*, *naučat* 'tanít' igéből származott, hanem egy régebbi *uk-tő*ből keletkezett. Felvethető lenne az a kérdés is, nem kedvezett-e valamely igeosztály a 3 gyakori deverbális főnévtípus közül valamelyiknek. Az igei alapszó azonosításakor fontos az igei aspektus szem előtt tartása, de nem mellőzhető az ige időtöve sem. A jelölt az igekötős és igekötő nélküli szópároknál helyesen kíséri meg a derivációs viszony megállapítását. A *mig* 'pillanat' azonban jelentéstani okokból nem vethető össze az iteratív *migat* 'igével, hanem csak a momentán *mignut* 'igével. Általános nyelvészeti jelentősége miatt igen fontos az értekezésnek a suffixum nélküli deverbális főnevek jelentéstani kérdéseiről szóló fejezete. Érdemes lett volna azonban vizsgálat tárgyává tenni a poliszémia erősödésének az okát is. Valószínű, hogy a poliszémia forrása a képzés elvonásos jellege. Számos általános nyelvészeti vonatkozást vet fel a tárgyalt képzésmód elevenségi fokának szentelt fejezet is. Igen érdekes a suffixum nélküli deverbális főnevek szerepe az orosz nyelvemlékek származásának megállapításakor. A népnyelvet tükröző emlékek sok ilyen képzést tartalmaznak. A jelölt értekezésében sok problémát — köztük általános nyelvészetit is — igyekszik megoldani. Probléma még van a tárgyaltakon kívül is. A jelenlegi helyett szerencsésebb lenne egy olyan bevezető fejezet, amely a korábbi vélemények egymás utáni tárgyalása helyett a felvetett problémákat vizsgálná. Tisztázandó lenne a suffixum nélküliség elvonásos képzés, postverbalitás kérdése stb. E kérdések tisztázásával gazdagodna az értekezés és általános nyelvészeti problémák bővebb kifejtésére is alkalom nyílna. Véleményét összefoglalva Sipos István megállapította, hogy Kiss Lajos disszertációja értékes munka. A jelölt bizonyosságát adta vele annak, hogy ismeri témáját, a rá vonatkozó irodalmat s feldolgozásának módszereit. Eddigi cikkeivel is bizonyította már, hogy szorgalmas munkása a nyelvészetnek.

Az opponensi vélemények elhangzása után *Fodor István* szólalt fel. Hangsúlyozta, hogy Kiss Lajos disszertációját értékes munkának tartja. Örvendetes a disszertáció a témaválasztás szempontjából is. A felszólaló két vitatható kérdést érintett. Az egyik az, hogy a jelölt az összegyűjtött hatalmas nyelvi anyagot minőségi alapon osztályozta és néhány megjegyzéstől eltekintve kísérletet sem tett arra, hogy anyagát mennyiségi, statisztikai szempontból rendezze. Érdemes volna hosszabb szövegen megvizsgálni, hogy a tárgyalt típusok közül melyik hányszor fordul elő. A másik probléma a szinkrónia és a diakrónia kérdése. Az értekezésben néhol szemléleti eltolódás figyelhető meg a szinkrónia rovására, mert a jelölt a szinkrónikus tényeket is elsősorban diakrónikus beágyazásban látja.

Az opponensi véleményekre és a hozzászólásra *Kiss Lajos* válasza következett. Elsősorban a bíráló megjegyzésekkel foglalkozott. Egyetért *Kniezsa Istvánnak* azzal a megállapításával, hogy értekezése nem mondható teljesnek, mert az orosz nyelvtörténetnek csupán két, nagy korszakát öleli fel: az óorosz

és a mai orosz nyelv korszakát. Az orosz történeti lexikográfia jelenlegi helyzete ugyanis csak ezt teszi lehetővé. Nagy haszonnal forgatta Vasmer kitűnő orosz etimológiai szótárát; kronológiai és jelentéstani kérdésekben azonban gyakran saját kutatásaira volt utalva. Az ablaut-sorok nem elég világos bemutatásával kapcsolatos észrevételre azt válaszolta, hogy az igető *e*-je minden lehetséges fokának a hozzá tartozó főnév *o*-ja minden lehetséges fokával való váltakozása az értekezés ablaut-táblázataiban tulajdonképpen benne van, de technikai, gépelési okokból nem tűnik eléggé szembe. Értekezésének végleges szövegezésében a postverbális kialakulását részletesebben fogja bemutatni. Megfelelő változtatást hajt végre az orosz igék osztályozásában, és pótolni fogja a tárgyalat orosz szavak magyar kapcsolataira való utalás hézagait. Szükségesnek tartja ugyanis, hogy egy magyar kutató a lehetőségekhez képest akkor is tekintettel legyen a magyar vonatkozásokra, ha valamely idegen nyelv vizsgálatával foglalkozik. Rátérve Sipos István opponensi véleményére, annak néhány észrevételével vitába szállt. Kifejtette értekezése szótári részének szerkesztési elveit és megokolta, miért tárgyal önálló szócikkben nemesak ma élő, köznyelvi szavakat, hanem ritka, elavult vagy tájszavakat is. A szótárban mindenfajta bokrosítást, szócsaládok szerinti tárgyalást kerülni. Az etimológiai irodalmat azonban egy szócsaládon belül általában csak egyszer, éspedig annál a szónál adja meg, amelyik betűrendben legelőbb áll. Elismeri, hogy a *raz* magyar értelmezését árnyaltabban kell tagolni. Úgy véli, hogy a suffixum nélküli deverbális főnevek monografikus feldolgozása nem nélkülözheti az ablaut-vizonyok részletes tárgyalását. Az ablaut-sorok táblázata természetesen nem lehet teljes ott, ahol a vizsgált *tó* valamely ablaut-foka a szláv nyelvekből hiányzik. A kifogásolt adatokat helyesíteni fogja. A *slovo* főnevet, minthogy annak keletkezése indoeurópai régiségbe nyúlik vissza, vizsgálati anyagából kirekeszti. A *nauka* főnév származását illetően kitart véleménye mellett: *e* főnév a causativ *naučit* igéből elvonás útján jött létre. Kronológiai és szóképzési okokból nem ért egyet Sipos Istvánnal abban, hogy a *mig* főnév a momentán *mignut'* ige származéka. Az értekezés bevezető fejezetének Sipos István javaslata szerint való átdolgozása valóban tömörebbé teheti a szövegezését. Fodor István hozzászólására válaszolva kifejtette, hogy valamely képzéstípus produktivitását, elevenségét nem statisztikai módszerrel, hanem kizárólag a kronológia segítségével lehet kimutatni. Hasznos lehet azonban a statisztikai módszer valamely képzéstípus produktivitási fokának vagy valamely szó gyakoriságának a megállapításához. Ilyen vizsgálatokat maga is szándékozik végezni. A diakron és szinkron szemléletmód közötti helyes viszonyra vonatkozólag figyelembe veszi a hozzászóló megjegyzését.

A bizottság a következő határozatot hozta:

„A Bírálóbizottság megállapította, hogy Kiss Lajos disszertációjának témáját a szláv nyelvek szóképzésének olyan területéről választotta, amelyet eddig meglehetősen elhanyagoltak. A jelölt a témát nagy szorgalommal és kiváló filológiai készséggel dolgozta ki, munkája során a kérdésben tökéletes tájékozottságra tett szert. Kiss Lajos disszertációjával bizonyosságát adta, hogy témáját és annak irodalmát alaposan ismeri, ahhoz megalapozott módszerrel nyúl hozzá. Munkája nem tekinthető ugyan a probléma teljes megoldásának, de a rendelkezésére álló anyagot figyelembe véve kétségtelen az, hogy műve ma a kérdés legjobb feldolgozása. A bizottság kívánatosnak véli a munka mielőbbi megjelentetését, s a kiadáskor a vitában elhangzott szempontok és

bírálatok érvényesítését. Kiss Lajos e munkája szlavisztikai irodalmunk gazdagodását fogja jelenteni. Disszertációja, továbbá eddigi tudományos munkássága alapján a bizottság *egyhangúan* javasolja a jelöltnek a kandidátusi fokozat megadását.”

A vitát összefoglalta

Hazai György
a bizottság titkára

SEBESTYÉN ÁRPÁD „NÉVUTÓRENDSZERÜNK FŐBB KÉRDÉSEI” C.
KANDIDÁTUSI ÉRTEKEZÉSÉNEK VITÁJA

A Tudományos Minősítő Bizottság 1961. június 13-án tartotta meg a vitát. A kiküldött bizottság elnöke *Pais Dezső* akadémikus, titkára *Imre Samu*, a nyelvészeti tudományok kandidátusa volt; a bizottság tagjai: *Benkő Loránd*, *Fokos-Fuchs Dávid*, a nyelvészeti tudományok doktorai, *Antal László*, *Lőrincze Lajos*, *Papp István*, a nyelvészeti tudományok kandidátusai.

Az elnöki megnyitó elhangzása és a jelölt életrajzának, eddigi tudományos munkásságának ismertetése után *Kálmán Béla*, a nyelvészeti tudományok doktora olvasta fel aspiránsvezetői jelentését, majd *Bárcki Géza* akadémikus ismertette opponensi véleményét. Bevezetőben kifejti Bárcki professzor, hogy a magyar névutórendszer tüzetes, monográfiaszerű feldolgozása több szempontból is érdekes és hasznos feladat, ilyen előtanulmányokon épülhet csak fel a magyar grammatika új, széles alapú nagy rendszerezése. Névutók nyelvünk története során állandóan keletkeztek, keletkeznek ma is, így vizsgálatuk rendkívül tanulságos, ugyanis nemcsak bizonyos régebben végbe ment nyelvi folyamatok eredményeit tanulmányozhatjuk rajtuk, hanem a fejlődés egymást követő fokait egymás mellett, szinkroniában láthatjuk.

Rátérve az értekezésre, megállapítja az opponens, hogy Sebestyén Árpád a kitűzött feladatot igen szépen oldotta meg, s a következő összefoglaló jellemzést adja róla: „A kérdést lehetőleg minden oldalról igyekszik megvilágítani. Miután minden egyes névutónak alapos kis monográfiát szentel, összefoglalólag tárgyalja a névutók keletkezésének különféle módjait, beszél továbbfejlődési lehetőségeikről, foglalkozik a névutói szerkezetek alaki kérdéseivel, e szerkezetek tagjainak szófaji problémáival, a szórenddel, a nyomatékkal, a hanglejtéssel, sőt még a helyesírással is. Mindezt az idevágó irodalomnak a legapróbb részletekbe menő, értelmes kritikai felhasználásával teszi, de dolgozata tulajdonképpen eredményeit nem az elődök munkájának okos összegezése, hanem saját, igen széles körű, gondos gyűjtéséből finom és éles megfigyelések útján leszűrt tanulságai adják”.

Rámutat Bárcki Géza arra, hogy Sebestyén a névutó fogalmát rendkívül szélesen értelmezi, így anyagába bekerült több olyan adat is, melyeket legfeljebb „névutókezdemény”-nek, sőt inkább csak a névutóvá fejlődés lehetőségét magában rejtő határozónak lehetne nevezni. Ezért érdemes lett volna — bármilyen kényes feladat is — bizonyos fokozatokat felállítani, s ezekbe sorolni az egyes egyedeket, vagy legalábbis tanácsos lett volna különválasztani azokat, melyeknek névutó volta kétségen felül áll, s amelyek csak útban vannak a névutóvá válás felé. Ezzel azonban eljutottunk a névutó körülhatárolásának problémájához, mely a szerző igen alapos és körültekintő fejtegetései